

TRADÍCIÓ VERSUS MODERNITÁS HISTORIKUS TÜKÖRBEN

ÖT KÖNYVRŐL

TISZAEZSLÁR MINT TÁRSADALOMTÖRTÉNET

Kövér György (2011)

A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek

Budapest: Osiris

Ha a műegész, avagy a róla felkínálkozó elbeszélés méltó felülete lehet az alkotó és olvasó közötti lehetséges találkozásnak, művek és olvasóik érintkezési hatáslehetőségének, még inkább az lehet egy nagymonográfia esetében, mely ezt a csekélyke funkciót kerekén 750 oldalon teljesíti be, (ebből az apró betűs bibliográfiai-adattári forrásközlés is harminc oldal), hódolva annak a konvencionális igénynek, hogy egy tisztos opusz legyen kellőképpen alátámasztva, mégannyira, ha akadémiai doktori értekezés is. Márpedig Kövér György munkája az, s mi még ettől is elvárható, nemcsak vaskos, hanem időszakosan példázatos, nóvum-mivoltában is tiszteletet parancsoló. Szerény címe *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek* nem harsog könnyed népszerűségért, s aki a publicisztikai sodrás reményével vagy a „*nna, végre megtudok valami biztosat*” szándékával veszi kezébe, hamar elbizonytalanodhat (bár a Szerző az előszó legelején közli, hogy szó sincs „*perújrafelvételről*”, az eltűnt cseléd lány százharminc évvel későbbi „*megtalálásáról*” vagy a 19. század végi magyar politikai klíma harsány bemutatásáról). Szó van, még hozzá sok szó, tudós szó van a kötetben, alapos és mívesen építkező szókatédrális, mely a lokális társadalomtörténeti monográfiák legjobb hazai tradíciójához kapcsolódva, Victor Turner társadalmidráma-felfogására alapozva dolgozza föl a Tisza menti falu drámáját, vagyis elkülöníti a társadalmi struktúra-képzetek és a konfliktusokban szereplők időleges viselkedésmódjainak ábrázolását. Nem pusztán „*formalizált struktúrákba*” tagolt helyzetrajzot adva, hanem a szereplők pszichéjében, „*a cselekvők fejében, tettek és erőfeszítések céljaként*” megragadható tüneményekre koncentrálnak. Mint írja: „*anélkül, hogy Turner négyfázisú drámasémáját mechanikusan utánozhatónak gondolnánk (normaszegés, krízis, helyreigazítási akció, reintegráció vagy szakítás), magát a modellt inspiratívnak találtuk*” (10-11). Kövér szinte „*hárít*”, amikor arról szól, hogy nem ő talált rá Tiszaezlár történetiségének kutathatóságára, nem pusztán a Hajnal István Kör hagyományait követve fókuszált egy mezővárosi társadalomszervezet eseményeire, hanem a mikroléptékű retrospektív kutatás lehetetlenségének élményével küzdve és az eszlári dráma feltárás-történetével ismerkedve azon kapja magát, hogy hitetlenkedik: „*ennyi anyag láttán soha senki nem vette a fáradságot, hogy Eszlárt alaposan szemügyre vegye*”. Pedig miután pontosan az egykori per százhuszadik

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet

évfordulójának napján, ugyanabban a nyíregyházi megyeházi ülésteremben zajló emlékkonferencián „mindnyájan az egykori vádlottak és tanúk helyén tartottuk előadásainkat, s 120 év múltán sem volt mentes a hangulat a múlt szorongásaitól és reflexeitől” (13), immár evidenssé lett, hogy „miközben az eszlári ügyet nem lehet megfejteni Eszlár társadalmá nélkül, maga a Solymosi Eszter eltűnéséből kerekedett országos ribillió sem varrható egyetlen falu nyakába. Ha úgy tetszik: máshol is megtörténhetett volna... (...) nekünk 'csak' az lett a dolgunk, hogy felfejtsük a falunak azokat a sajátosságait, amelyekkel megáldva vagy megverve ennek a közösségnek a hétköznapi lakói ebben a 19. századi történelmi performance-ban képesek voltak eljátszani a reájuk osztott drámai szerepeket” (12).

Tradíció immár, a mikrotörténetírás európai iskolájának bevett módja a hetvenes évek óta, hogy a struktúrák és szereplők, szociológiai és antropológiai, pszichológiai és gazdaságtörténeti összefüggérendszer közé ágyazódik az elbeszélő mondandója, az elemző szándék ugyanakkor rendre a puha és kemény módszertan alkalmazási határainak rugalmasságára talál, de arra is, hogy mily képtelen nehézség „a társadalomtudományos falumonográfiát és egy per totális mikroanalízist megpróbálni egybeszerkeszteni”. Merev és beszédes adatok nyomán, a robbanás előtti tőzegláp példájával illusztrálva a hely szellemét, a papok, a jegyző, a tanító és a gazdák konfliktushelyzeteiből kiolvasható eseménymenet részleteivel, személyes és csoportkoalíciós széthúzások, olykor keserű vagy drámai történések lajstromával adja jelzőit annak a falusi létnek, melyben „a társas cselekvési praxisoknak mindig individuumok a hordozói. Az egyéni vagy kollektív tettek megnyilvánulásai mögött pedig ott húzódnak a személyeket összefűző családi, rokonsági, szomszédsági hálók. Konfliktus és kohézió – mint Turner fogalmaz – ugyanannak az éremnek két oldala. Az alternatív végkimenetelű konfliktusok tapasztalata beépül a következő eseménybe, ebben az értelemben az itt tárgyalt eseménysor túlmutat önmagán” (10-11), s visz tovább „a következő felvonás” felé, „jóllehet ugyanebben a drámában”. A Szerző az „inkriminált ügy” rejtélyes, nyomozati, pereljárási és vizsgálati fejezetek szereplői között következetesen elkülöníti a „performerek” csoportját, a kötet további részeiben pedig a lokális konfliktusok, megyei-országos és nemzetközi porondon mutatkozó politikai antiszemitizmus mentén árnyaltan ábrázolható hangadóit is, kontextualizálva magát a folyamatot térképekkel, sajtóválogatással, a szóban forgó szereplők rajzos portréival, korabeli és saját kimutatásaival, lajstromaival, értelmező elbeszéléseivel.

Magam a lelkesen nyitott és érdeklődő olvasó szerepét – nem lévén történész – már-már hajlamos volnék keverni a recenzens fegyelmezettiséggel, mégis meg kell álljam, hogy Kövér György munkáját tovább méltassam, árnyalt ráközelítéseinek rajzolataival impresszióimat igazolni törekedjek. Politikai antropológus lévén azonban annyit föltétlenül ki kell fejezzek köszönetképpen, hogy Kövér akaratlanul is megerősít abban: nem kell politikainak lennie annak, ami látszatra az, s még kevésbé lehet politikaiként értékelni, ami nem kizárólag az – de a másik véglet is tévedés, nevezetesen, hogy „minden politika” s a mögöttes létben nincsenek ott a maguk teljes személyiségével, életvilágával, kapcsolatrendjével, szeretett vagy utált környezetével, sorsválasztásával vagy szenvedelmeivel maguk az élő Emberek, szlovákok vagy görögkeletiek, katolikusok vagy reformátusok, zsidók vagy birtokosok, földesurak vagy hullaszállítók, bírák vagy országgyűlési képviselők. Mert hát ott vannak, s ottlétük drámáját, a lét értelmezhető tragikumát, a történendők okát és módját mindig és mindenütt épp azok a le nem zárt megismerési folyamatok kínálják megértésre, amelyek közül csupán egyetlen egy az eszlári dráma, s a több korábbi közül is a legsúlyosabb feltárás Kövér György monográfiája. Jelentésterébe vonva a marginális létben sem érdektelen mikrovilágok térségi összhatását, gazdag tudományos eszköztár hasznavehetőségét, előzményeket és eredményeket, hatásokat és következményeket is, egyáltalán a lét drámáját, nagy történések kis térbe szűkült hatásait és kis történetek egyetemleges olvasatait egyformán.

HÉTKÖZNAPI METSZETEK ÉS KULTURÁLIS HISTÓRIA

Valuch Tibor (2006) *Metszetek. Válogatott tanulmányok.*

Budapest: Argumentum – 1956-os Intézet

Valuch Tibor (2013) *Magyar hétköznapiak. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig.*

Budapest: Napvilág

Az eltűnő korok, lepergett évek és évtizedek talán leginkább a történészeknek nyújtják a legkitűnőbb forrásanyagot, ugyanakkor a jelenben élők közül is mindig éppen az aktuális, a racionális magyarázatok és részletelemzések kerülnek érdemi figyelem körébe. Valuch Tibor válogatott tanulmányai (a *Metszetek*) is ezt tükrözik: arcokat vet össze eszmékkel, embereket a mindennapokkal, szocializmust a magánkisparral, 1956-ot a megtorlással, „gulyáskommunizmust” a magyarsággal, élelmiszer-ellátást a demokratikus radikalizmus hagyományával és a liberális szocializmus eretnokségeivel. „Jegyzetei”, elemző áttekintése, esettanulmányai nemcsak korszakok és kultúrák, zsarnokságok és megtorlások, naiv vagy tiszta eszmék és esélytelen korok dimenziói közt nyújtanak eligazodást, hanem a történelemben a „rákövetkezés” vagy bekövetkezés esélyeit, a frontvonalakon inneni és túli eszmei vagy életviteli drámákat is szakmai figyelem fókuszába emelik. Amikor irodalom és politika határain (Kovács Imre, Szabó Zoltán, Schöpflin Aladár) vagy a nemzetformálás időszakában az emberformáló és korszakalkotó eszmék alapvonalain építkező közgondolkodók (Vámbéry Rusztem, Csécsy Imre, Jászi Oszkár, Bibó István) hatásáról fest nagyívű korszaképeket, vagy midőn a községi közellátás, fogyasztás „*bőséges ínségtől az ínséges bőségig*” terjedő dimenzióit veszi nagyítója alá, polgárosodást keres vagy demokratizálódást talál, valahol mindig a lehetséges utak és konfliktusok természetrajzára futtatja ki megállapításait. Emberi pannók és társadalmi életrajzok olyan korszakleletét, mikrotörténeti és emlékezeti aspektusait vázolja föl számunkra, melyek révén az emlékezet és a tény, a korkérdések adekvát válaszai, a demokratikus vagy zsarnoki megoldások interpretációi tűnnek a legadekvátabb megközelítésnek.

Valuch a történeti antropológia felé indulva, de a magyar táj és néprajzi térségek (hajdúsági, Duna-Tisza-közi, debreceni) lokális jelentéstörténetét adva úgy jut el a huszadik századi magyar társadalmi metszetek összegzéséhez, hogy ebben az élő történelem, a résztvevő ember, az események sodra és ideje kap fokozott figyelmet. Értékválasztása, s az, hogy elemzéseiben nem a rendszerváltást követő világ körülnéklése, hanem épp a hagyományok új szempontú mustrája összegződik, s nem az elvitathatatlanság önhittségével, hanem a lehetséges olvasatok, a lassult időben latolgató és értékelő szemléletmód eleganciája, az árnyaltabb és részletesebb zsarnokság-képek felvillantása kapja a főszerepet, fennem mutatja, hogy az ember a mindenkori belátásokkal csupán kormetszeteket, talányokat, előképeket és részválaszokat kaphat. Két évtizednyi tanulmány-válogatás ennél többre is vágyhatna – azonban épp a megértés merészsége, a kérdésfeltevések bátorsága és a részválaszok relatív részrendszere mutatja, mennyivel inkább szembesít az ilyesféle szerényre formált, de elmélyült belátás, mint az idő zsarnokságába rekedt összképek kimerevített kreálmányai, vagy a korszakvíziók újrafestett álságosságai, melyek napjaink történetírásában új korszakként hódolnak a retró, az önfelkérésen vagy hatalompolitikán alapuló átírások és elsnassolt áttekintések bűvöletének.

S hogy az idő zsarnok-e, vagy a kollektív emlékezet felejtésre hajlamos-e, esetleg a lassú időben a történeti szembesülések is más és más visszfényt kapnak, azt megannyi fontos monográfia bizonyítja, melyekben a metszetek, narratívák és komplexitások a maguk értelmező idejében sokkalta mélyebb dimenziók felé kalauzolnak, mint azt olykor a zsarnoki idő vagy

a kisembségek fölbukkanásának sodra fölfedezni engedné. Amit tehetünk, csupán a megértés, belátás, elfogadás, újragondolás kísérlete, és sosem bizonyosság a mindenkori tudás, a történeti tudat felől, s e kísérletet Valuch Tibor is fölmutatja, hogy a Nagyalföldet, a Viharsarkot, a békési tájakat vagy a homoki hátságot a történeti felfedezés merészségével, kormetszeteivel tegye átláthatóvá. A marginalitás határai, az emlékezet lenyomatai és a mindennapiság élethossziglani tartalmai így jelennek meg az átjárhatóságokban, érthetőségekben, saját határaikon innen és túlra is.

A huszadik századi társadalom- és mentalitástörténetre szakosodott Szerző legújabb könyvében (*Magyar hétköznapok*) a mindennapi élet legújabbkori dimenzióinak széles ölelésű forrásanyagát kínálja és elemzi, ezzel tárházát, vagy inkább kincstárát mutatja be mindazon társas és társadalmi történésrendnek, mely a fogyasztás, a divat, a mindennapi kultuszok, a csábulás és reménykedés kulturális antropológiai átlátása, a vágyak és megalkuvások, öltözködés, táplálkozás, lakás és átrétegződés felé vezet. Nem „szimplán” kultúrakutatási, s nem szokásnéprajzi vagy kommunikációs antropológiai e monografikus feltáró munka egésze, de a hétköznapok terén megejtő részletességgel tér ki a mindennapi életjelek roppant széles körére: mikrotörténeti aprólékossággal tekinti át a munkáskultúra kialakulását és változását, a paraszti és polgári otthonok sajátosságait, a lakótelepek panelvilági és a hétfégi nyaralók jólétevilági illúzióit, az étkezési és lemondási szokások rendjét, a konfekció-ipar és a módi falusi-városi kommunikációját, a nemzeti jövedelem és a keresetek egyenlőség-szabta ideáját, szemben a valóság formálta szegénységi/vagyonosodási folyamatokkal, a fogyasztás intézményesítésével és normarendszerré vagy vágyálommá szerveződésével, a lakhatás időleges, állandósultan bizonytalan és falusiasan vagy városiasan körvonalazható formáival, az életmód és a társadalmi változások ciklusaival vagy ideológiai felhangjaival együtt.

Valuch könyve a magyar társadalomtörténet-írás egyik új, empirikus ágának képviselője, mely a forrásanyagot, illusztrációt, adatbázisokat, statisztikákat mintegy alapanyagként kezeli a narratív leíráshoz, az alapos áttekintéshez, a mikro- és makro-szintű értelmezés harmóniáját biztosító komplex feldolgozáshoz. Kinyilvánítja azt is: *„Sem a múlt, sem pedig a jelen értelmezése nem képzelhető el annak ismerete nélkül, miként élnek, szervezik, tervezik és gondolják az emberek életüket. Mit jelent a mindennapi létfenntartás, milyenek ennek tárgyi-társadalmi feltételei, milyen tárgyakat használnak az emberek mindennapi tevékenységük során, és mindezek hogyan változtak?”* (7). A proletarizálódás, elparasztlanodás, a rivalizálás megszűnése vagy felfüggesztése mint a polgári múltat elvitató értékrend, valamint a társadalmi csoportok, rétegek, osztályok adaptációs gyakorlata, rugalmassága, készsége ugyancsak olyan dimenziók, melyek nem a historiográfiában „bevett” kronologikus rendet követik, hanem újabb cezúrákat, hosszú időtartamú folyamatok megrajzolását igénylik, s ezt a Szerző imponálóan meg is fogalmazza a kötet tagolása, szerkezete, mentalitás- és életmód-formáló folyamatok hatása mentén. Így a harmincas években kezdődő modernizációs trend jelzésével a háborús és ötvenes évek folytatólagos destrukturalizáló hatásait, a Kádár-korszak regenerálódási időszakát, majd a poszt szocialista korszak már hiányhoz és túlélési stratégiákhoz szokott társadalmának adaptációs trendjeit körvonalazza és mutatja be leíróan, ínség és hiány, megszakitottság és mentális örökség, életmód-tervek és megvalósítási esélyek egyenlőtlenségeit is megrajzolva. A jövedelem-szintek és elosztási érdekeltségek tipizálásával, valamint a történeti értelemben vett tartós struktúra-változás előképének mondható erős fél évszázad kölcsönhatásainak jól keretezett rajzolatával pedig – úgy vélem-értékelem – korszakos jelentőségű modernizáció-kritikai alapművet formált. A hétköznapiság és a társadalmi határátjárások trendjei, a lehetséges egyensúlyok és átalakulások folyamata mostanság egyre több történeti opuszban mutatkozik meg, s ezek közt felsejlő értékrendben fajsúlyos teljesítmény Valuch Tibor „hétköznap”-könyve.

IDENTITÁS-SZERKEZETEK, ETNODEMOGRÁFIÁK

Eiler Ferenc (2011)

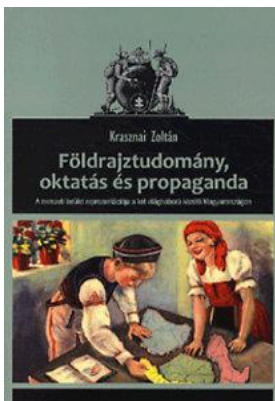
Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta, 1929–1989

Budapest: Argumentum

Ha a marginalitás messziről tekintve a mindenkori hátrányos helyzet szimbolikájához tartozik, s ha az inherens társadalmi világ ezt igazolja is akarva-akaratlanul, talán még látványosabb-harsányabb az olyan állapot, melyben a belülről a kívülről kerülés folyamatába sodródást okozza, s fordítva is, a kívülről fölölködés a belülmegmaradás lehet csupán az egyetlen bízható perspektíva. Ilyen alapállapotot tükröz Eiler Ferenc monografikus feltáró munkája Hartáról, a német helyi társadalomról és a hatalmi működésmódok harsány kontrasztjáról. A huszadik század mintegy kétharmadát magába foglaló helyi történelem politikatörténeti monográfiájában egy Duna-menti német település társadalmának és rétegeinek, nemzetiségi és etnodemográfiai sorsfordulatainak historikus rajzával talán régi adósságot törleszt a Szerző, midőn nem pusztán a közélet, közösségi identitás, munkarend, rétegződés és nemzetpolitika hullámzásait veszi szemügyre, hanem azt a marginális helyzetet is, melyben a változó identitás-szerkezetek környezetében az asszimilálódott települési lakosság kerül ki hirtelen saját köreiből, s válik „belső ellenséggé”, meghurcolt másság alanyává. Harta nem csak a hazai svábság egyik tradicionális települése, de mintegy célpontjává is lett az 1945–48 közötti megtorlásnak, mely a *Volksbund* egykori tevékenységét volt hivatott napi belpolitikai rangra emelt büntetéspolitikává változtatni. Eiler a két világháború és az ezeket megelőző letelepedési, népmozgalmi, munkavilágokat és rétegződési szerkezetet is finom ráközelítéssel megmutató bevezető fejezetekben szinte csak „fölköszölje” az olvasót arra, hogy a korszak nemzetiségi politikájában és a helyi közigazgatási-politikai racionalitás formálásában hangsúlyossá vált tényezőket a későbbi történelem kontextusában láttathassa. A társadalmi tagozódás rajzolata, a magyarországi németiség önszerveződési folyamatainak mintegy két évtizednyi históriája éles történeti kontrasztba kerül a kötet „húzóssabb” további fejezeteiben, melyekben a nemzetiségpolitika durva, majd megtűrt, később konszenzuális állapotainak térségi rajzolata a belül lévő marginalizáltság összképével mosódik egybe. A *Volksbund*-tagság és német kollaboráció vádjával lényegében megtizedelt helyi társadalom eseménytörténete (és a szerzői motiváltság, a személyes kötődés identikus bázisa) a hazai németiség intézményes alávetésének, meghurcolásának társadalomtörténeti kontextusaiban bomlik ki, nem utolsósorban levéltári dokumentumok beemeléssel, sajtókörnyezeti gyűjtéssel, interjúkkal és kiadós történeti forrásanyaggal illusztrálva, lényegében rekonstrukció vállalásával, (hely)történeti alapossággal és kisebbségtörténeti kontextussal.

Eiler a németiség kitelepítésének (1945 májusától), megbüntetését és vagyonfosztását legitimáló igazgatási intézkedéseknek, valamint büntetés-történeti komplex rajzával olyan kisebbségtörténeti tényanyagot (re)konstruál, melyben a magyar falusi környezetben németként megmaradt közösség intimitás-szférája érdekelte. Az ezen a tájon nagyjából 1720 óta honos dunai németek leszármazottainak (mint a magyarországi német megszállás „kiszolgáltatásával” vádolható vagy vádolt helyi lakosságnak) hazai nemzetiségpolitikában változó, de összegzésképpen a kiszolgáltatottság természetrajzát felmutató összképe az anyanyelvhasználat, a népszokások, a lakáskultúra, az egyesületi élet és a gazdálkodás dimenziói közt fölmutatható térségi sajátosságokra is fókuszál, a helyi történelem generációkra meghatározó diszpreferáltsága mentén pedig azokat a

nemzetpolitikai sodrásokat emeli ki, melyek közepette a hartaiak fokozatosan visszavonják, leépítik, asszimilációs hatásoknak engedik át etnikai identitásukat, s a „rendszer váltás kori” magyar térségfejlődésben mindmáig meghatározóvá váló közösségfoszlást is átéli. Utóbbi ma már erőteljesebben formálja a szülőfaluhoz fűződő érzelmi kötődést, az anyanyelv visszaszorul a családok intimitásába, a korábbi társadalomszervezet bomlásával pedig a gyökértelenedés trendje is utat talál magának. Eiler e kihívásokat a történész akkurátus távolságtartásával körvonalazza, mintegy „németes” precizitással közelít eseménytörténethez, intézményrendszerhez, érdekkörökhöz, konvenciókhoz és struktúraváltozásokhoz, mely föltáró gesztusban talán szívesebben olvastunk volna involváltságot és személyes kötődési hangulatokat is..., legalább olyanokat, mint akár a fentebb körüljárt kötetek, akár a hazai történettudományi sorozatokban egyre gyakoribbá váló mikrotörténetírási monografizálás megenged már magának. Bár, lehetséges, hogy a marginalitás mítoszok nélküli megjelenítése korántsem engedne közvetlen hangoltságot az akadémiai kisebbségkutatások mai korszakában, s még az is elképzelhető, hogy T. Kiss Tamás és Tibori Tímea hajósi, M. Kiss József homokmégyi, Magyar Bálint dunapataji, Bindorffer Györgyi vagy Váradai Mónika Mária ugyancsak németességgel kapcsolatos írásaiban-könyveiben is tükröződő lokalitáskutatói tapasztalatai „köszönnek vissza” Hartán is: szárazabb eseménytörténet, hidegebb társadalomrajz, objektíváltabb identitás-kép, visszafogottabb megjelenítés eleganciája ül e kötetben is, kicsit kontrasztosabb-eltérőbb légkörrel, mint a hazai kisebbségkutatásban legalább tónusok és mélységek területén már hatásos antropológiai beleérzések azt kínálhatnák. Hiánya ez, de erényként is értelmezhető, mint a periferizálódások más kisebbségtörténeti dimenzióinak megjelenítése több más kortárs történész esetében, a nemzettudati konstrukciókra érvényesen. Az emlékezet konstrukciói közé így illeszkedik Eiler monográfiája, s ez, ha a virtuális történetiség terén nem is sokat ad hozzá a korképekhez, az egzakt és lokális történések rendjében annál meghatározóbb összhatású művé állt össze.

NEMZETREPRESENTÁCIÓS FOLTONFOLT – AVAGY KARTOGRAFIZÁLT ETNOTUDOMÁNY

Krasznai Zoltán (2012)

Földrajztudomány, oktatás és propaganda

A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon

Pécs: IDResearch Kft. – Publikon

Nemzeti tér, földrajzi és tájfogalmi história lengi be Krasznai Zoltán munkáját is, kinek vállalása azonban a bölcséleti bókászások között általában nem túlságosan preferált térképtudomány, földrajzoktatás és történeti térség szemlélet keretei, határai között mozog. Mozog pedig több rendben is, elsőként a történetben (a két háború közötti Magyarország reprezentáció-történetében), másodsorban a tértudományok és a térképészet dimenziói között, harmadrészen pedig a nemzet- és ország-megjelenítések roppant izgalmas térségi határkonstrukcióinak terében. Ami a térségiség, területi identitás kérdéseiben az elmúlt két évtized földrajztudományi irodalmából kifejezetten izgalmassá lett (nevezetesen a térfogalmak fejlődésrajza és regionális metszeteik), vagy ami az etnokartográfia és etnikai térképészet néprajzi vagy ideológiai megjelenítés-történetében a leghúzóssabb hatást gyakorolta (ebben is főképp Keményfi Róbert kutatásai vagy Borsos Balázs történeti adatbázisa), az mind megjelenik e kötetben, ráadásul a mentalitás- és politikatörténet olyan időszakának komplex rajzolatával, ami kevés kortárs opuszban örvendeztet meg olvasóit. Krasznai a nemzeti terület(ek) reprezentációiból válogat imponáló mennyiséget (térképjegyzéke közel száz tétel, színes mellékletei további közel száz plakát-reklám-képeslap-illusztrációval színesítik az összkepet), melyekben a trianoni veszteség, a marginalizáltságba sodródás, a nemzetlét-pusztulási víziói mutatkoznak, s mindezt az első világháború utáni időszak térkép-foltjaiból öltögeti egybe, mégpedig úgy, hogy a könyv egyképpen lehet öröme térképészeknek, történészeknek, szimbólumkutatóknak, politológusoknak, műtörténészeknek vagy földrajztudósoknak. Régen láttam ekképpen száraz tematikáról ilyen harsányan izgalmas könyvet (talán Stegena Lajos híres térképtörténete vagy az Európa-ábrázolások gyűjteménye vetekszik ezzel a képmennyiséggel, viszont alulmarad a történeti és tértudományi kontextusokban), ugyanakkor a „papír-ízű” lapozgatások mögött a térbeli politizálás kivételesen provokatív ideológiatörténete is föltárásra érdemesült, s ettől valóban multidiszciplináris teljességű a könyv. Bárha a kartográfia kora-ókori ábrázolástechnikái éppúgy lehettek akár utazók, uralkodók vagy gazdálkodók megőrkítési módszerei, mint a foltokból összerakható vaktérképek vagy kisiskolás tankönyvi ábrák, maga a karto-gráfia (mint papírra rajzolt térkép az átélhető térélménynek) szinte sosem lehetett tiszta tudomány, amennyiben mindig is közlekedési, hadászati, hódítási, áruforgalmi-szállítási vagy épp migrációs tematikák melléklete volt, de a trianoni határproblematikák esetén „rajzolata” súlyosan izgalmas kérdéstömeg lett. Az, hogy térről, térképről, térbeliségről miképp gondolkodnak a francia Annales-iskola hívei és követői, a francia doktori kurzusokon és kutatásokon edződött Krasznai számára olyan bevezető fejezeteket kínált doktori értekezése anyagához, amit a két világháború közötti Magyarország nemzetfogalmihoz, nemzeti terület-vízióihoz és reprezentációs anyagaikhoz vezet tova, illő egyensúlyban tartva nemzeti ideológiák, nemzeti oktatás, vizionált vagy imaginált nemzetegység és manipulatív oktatási felületekre szerkelt vizuális ismeretanyag elemeit. Ez a foltonfolt képződmény – nem kis részben a francia tértudomány és társadalomtudomány öröksége révén – példátlan harmóniába rendeződik az értekezés lapjain, kölcsönös meglepetést kínálva uralomtörténet,

tértudomány és kultúraelmélet hívei számára, azzal a végső üzenettel, hogy a két háború közötti nemzetkonceptiókban bekövetkezett területi, földrajzi és főleg nemzetideológiai átváltozás jelentőségének és médiumokban föllelhető lenyomatainak hosszú távú hatása van a szimbolikus nyelvezetek, intézményes hatások, politikai célként megfogalmazódó szegregációs vagy bűnbakképző ideák kontinuitása révén „*a regnáló elit ideológiai alapjaként mobilizációs, legitimációs célokat szolgáló reprezentációkból... már kontrolálni képtelen tragikus erők váltak*” a második világháború idejére. S ha csak idejére, az már a történeti képhez tartozik, nem pedig a jelenre is, mely ismét keretet ad a történeti marginalitás biztosításának új útjaira, a visszaforgatható történeti időfolyam manipulálására, imaginált egységesség történeti károságának fölismerésére...